

SPONSALIA У РИМСКОМ ПРАВУ

Апстракт:

Историјски посматрано, питање уређења веридбених односа одсликавало је дух времена у којет се постављало. Свест о постојању потребе за уређењем будућег брачног односа, иако у почетку недовољно развијена, постојала је још код старих народа. О томе сведоче и сачувани текстови древних законика Старог Истока и Грчке,¹ у којима се указује на потребу склапања веридбених уговора у циљу озакоњења будуће супруге.² Међутим, иако развијена још код старих народа, свест о регулисању имовинскоправних односа између будућих супружника, своје прво правно одређење добија тек у римском праву, и то у оквиру одређених породичноправних института као што су *sponsalia*, *donatio ante nuptias*, *dos*.

Кључне речи:

sponsalia (веридба), *donatio ante nuptias* (даривање младе), *dos* (мираз), уређење веридбених имовинскоправних односа вереника.

¹ О томе: Вишић, М. – Законници древне Месопотамије, Загреб, 1989.

² *Idem*, str. 113.

УВОД

Историјски посматрано, питање уређења веридбених односа одсликавало је дух времена у коме се постављало. Иако у почетку недовољно развијена, свест о постојању потребе за уређењем будућег брачног односа, постојала је још код старих народа. О томе сведоче и сачувани текстови древних законика Старог Истока и Грчке,³ у којима се указује на потребу склапања веридбених уговора у циљу озакоњења будуће супруге.⁴ Међутим, иако се појавила још код старих народа, ова потреба своје прво правно одређење добија тек у римском праву, и то у оквиру одређених породичноправних института (*sponsalia, donatio ante nuptias, dos*), који уједно представљају и правне темеље ових института у савременом породичном праву. При том, *sponsalia* (веридба), као реципрочно обећање вереника за ступање у брак, својим присуством је обележила читаву историју римског брачног права.

Будући да историја римског права обухвата један јако дуг временски период (период од готово пуних 13 векова), да би се институт *sponsaliae* (веридбе) правилно схватио и разумео, у раду је дата његова темељна анализа и то кроз сва три периода у развоју римске правне науке.

1. Веридба (*sponsalia*) у преткласичном периоду

У преткласичном периоду веридба је била претежно религијске природе. Она је, како то неки аутори наводе⁵, представљала спој два међусобно повезана елемента: веридбени однос је био уговорни однос путем званичног поступка, тј. однос који је рађао обавезу ступања у брак и истовремено то је био однос који није нужно захтевао да уговорне стране буду обавезно и вереници.⁶

³ О томе: Вишић, М. – Законници древне Месопотамије, Загреб, 1989.

⁴ Idem, str. 113.

⁵ О томе: Biondi,- *Contrato e stipulatio*, 1953, p.280; Pastori,- *Appunti in tema di sponsio e stipulatio*, 1961, p.62, 185; Божић, А.- Положај жене у приватном праву, 1939, стр. 38

⁶ D. 23,1,1. Florent., *Sponsalia sunt mentio et repromissio nuptiarum futurarum*.

Видети: R,Astolfi. - *Il fidanzamento nel Diritto Romano*, Padova, 1989, стр. 3

Зато се врло често за веридбу преткласичног периода каже да је то био однос који се базирао на два потпуно самостална принципа. Први, који је говорио о веридби као обећању на брак, и други, који је наговештавао сам чин закључења брака. Основна разлика између њих огледала се у томе, што се код првог принципа стављао акценат на лица која су се јављала као уговорне стране, док је код другог принципа, веридба била предбрачни уговорни однос, који је за уговорне стране рађао обавезу да реализују оно због чега су ступиле у уговорни однос.

На самом почетку преткласичног периода, форма брака била је религијске природе. Будући да је чину закључења брака претходила веридба (*sponsalia*), логично је да је и њена форма била религијска. Она се изражавала у форми *sponsio*⁷, и то тако што је отац (*pater familias*), верио ћерку при чему је њему постављано свечано питање: *Spondes tibi gnatam tuam uxorem fili meo?*”. Отац је на свечано постављено питање одговарао свечаним одговором „*Spondeo*”, чиме би се сматрало да је дао сагласност за уговорену веридбу. На овај начин долазило је до реализације оног дела односа међу будућим супружницима, који се сматра личним. Након њега следио би онај други, далеко занимљивији део, који се тицао имовинског аспекта овог односа, у којем би отац обећао веренику новац, за случај да одустане од првобитно изјављене воље и не испуни обавезу према веренику, не уда ћерку за њега.⁸

⁷ Према једном од извора, сматра се да је *sponsio* био праћен религијским ритуалом који карактерише проливање вина у славу богова, за који се сматра да је карактеристичан за старе Грке.

⁸ Међутим, по наводима Верија⁸, много пре увођења другог *sponsio*, који је имао за циљ да се избегне веридба по *ius sacrum-u*, па самим тим и суђење од стране цензора, архаична веридба је била један строго религијски римски поступак, правно заштићен али нормама канонског права. О томе сведочи и порекло речи *sponsio*, о коме Гај⁸ говори истичући да је сваки *sponsio* у архаичном периоду био религијске природе, па тако и онај који се тицао наслеђа али и онај који се тицао веридбе. „Вербална обавеза настала речима: „*Spondes mihi dare? Spondeo*”, својствена је само римским грађанима, а остали припадају *ius gentium-u*, те су пуноважне међу свим људима било да су Римљани или перегрини.....и макар да се грчки изговоре, ипак важе међу римским грађанима, под условом да разумеју грчки језик. И обрнуто, макар изговорене на латинском, ипак важе и међу перегринима, под условом да разумеју латински језик. Вербална облигација *Dari spondes? Spondeo*. у тој мери је специфично римска, да се не може тачно превести на грчки

Према наводима Улпинијана, класичног правника, у почетку обавеза вереника да ступе у брак, била је предвиђена обичајима *mores*.⁹ Вереници, који не би испоштовали обавезу, било да су раскинули веридбу или да нису ступили у брак, кршили су правила *mores*-а и *ius sacrum*-а. О поштовању прописа *mores* најпре у Риму, а потом и у осталим градовима Италије, водили су рачуна цензори.¹⁰ Они су одређивали религиозну санкцију, предвиђену *ius sacrum*-ом, за све оне који не би испоштовали *sponsio*. У улози цензора, дакле, огледао се спој онога што је значило очување старих вредности, какви су били *mores*-а и поштовање норми *ius sacrum*-а. То је са своје стране, додатно утицало да је, у овом периоду¹¹, форма *sponsia* била је још увек религиозна и строго формалистичка.

Поменуте институције попут *mores*-а¹² и *ius sacrum*-а, у браку су виделе добар темељ за контролу понашања људи, без које се није могла замислити друштвена стабилност у једној тако великој породичној заједници, какав је био *consortium*. Углед и поштовање, у друштву, било је веће за оне људе, који би испоштовали своју обавезу у форми *sponsi*-а. Са друге стране, она лица, вереници, који не

језик, иако се сматра да је реч *spondeo* настала по угледу на грчки. Видети: Gai, *Institutiones*, 3,93 (prevod: Stanojević), Beograd, 1982, str. 199

⁹ *Mores* наметао обавезу брака, а *ius sacrum* је штитио *sponsio*.

¹⁰ Сваке четврте или пете године, обављао се *census*, односно попис грађана и процена њихове имовине, ради класификовања у трибусе, разреде и центурије. Овако сачињене листе грађана биле су од суштинског значаја приликом установљавања права гласа, војничке дужности и пореских обавеза. Пописивање грађана обично се обављало на Марсовом пољу, где би сваки грађанин под заклетвом морао да да тачне наводе о свом имовном положају и војничкој функцији. Том приликом су цензори судили о моралу грађана. Уколико би се утврдило да се је неко од грађана огрешио о државу или породицу, стизала би га *nota censoria*, којом би била умањена његова част (*infamia*), док у тежим случајевима грађанин је могао битипремештен у слабији трибус, нижи разред што се и директно одражавало на његово право гласа. Изигравање пописа и процене имовине имало је за санкцију губитак те имовине или пак још тежу санкцију, губитак слободе. Опширније: Horvat, М.ор.цит.стр.32.

¹¹ Мисли се на период ране Републике, када су и уведене магистратуре међу којима је била и цензура.

¹² *Mos*, који је био заштићен санкцијом религиозне природе, био је састављен од уобичајних прописа, чиме је колектив контролисао и регулисао понашање грађана. Дакле, он би био тај који је наметао обавезу вереницима на закључење брака.

би испоштовали своју обавезу и који би раскинули веридбу, били су подвргнути тешким санкцијама од стране цензора, јер је у том случају било речи о незрелим особама, које нису схватале значај веридбе, особама које су на известан начин довеле у питање постојећу породичну имовину.¹³ Отуда и мишљење да се на *pater familias-a* овог периода, гледало и као на управника целокупне породичне имовине. Додавањем и овог атрибута називу *pater familias*, долази се и до одговора откуд толики значај и његова улога у поступку закључења брака.

Дакле, брига за очувањем имовине, која је у овом периоду посебно била наглашена, била је примарни мотив брака. Тек након овог мотива долазили су до изражаја остали мотиви, почев од друштвено-престижних, а у каснијим периодима хијерархија у друштву уопште. Па тако, иако се тврди да је *sponsio* у архаичном периоду био само религијског порекла, при чему се није водило рачуна о његовом садржају и крајњем циљу, сматрамо да би било потпуније дефинисати га као обећање дато у религиозној форми које обавезује на извршење услуга имовинске природе.¹⁴

Будући да је оваква форма *sponsi-a*, која се штитила нормама *ius sacrum-a*, временом постала застарела, и имајући у виду њену строгост и последице које је могла произвести у случају непоштовања, веома рано јавила се потреба за њеним ублажавањем, ради олакшавања и поједностављивања поступка у регулисању веридбених односа. Ова потреба се јавила још у време када је улога цензора у поступку закључења веридбе, била велика.

¹³ Горе наведено стање ствари донекле је и било разумљиво за период у коме се манифестовало. Био је то период патрицијско-родовског уређења, у коме се је развила римска *familia*, као „производни колектив рада”,¹³ и то у првом тренутку у облику шире породичне групе какав је *consortium* (аналоган некој врсти задруге),¹³ а тек касније и у облику инокосне породице. На челу те породице налазио се *pater familias*, шеф породице, под чијом *patria potestas* су се налазили не само сви слободни чланови заједнице, него и робови. Његова власт је била, како над самим члановима породице, тако и над целокупном имовином породице, јединствена и скоро неограничена. То је уједно била и најбитнија карактеристика римске породице у архаичном (старом) периоду.

¹⁴ Детаљније: Astolffi, R op.cit. стр. 4

О томе сведочи и један Варонов¹⁵ текст, који илуструје интересантну појаву у архаичном (старом) праву. То је заправо била пракса да се поред постојећег *sponsia*, уведе још један, који би обавезивао на исплату дугованог (новац), за случај да дође до раскида веридбе и да она не доведе до брака. У суштини, радило се о следећем: отац је верио ћерку, тако што је на основу свечаног питања „*spondes tibi gnatam tuam uxorem fili meo*“, одговарао „*spondeo*“. Након овог првог *sponsia*, који је претежно изражавао лични аспект овог односа, следио би други, у коме би отац обећавао одређену своту новца вернику за случај да није дошло до реализације веридбе, која је наговештавала будући брак.

У теорији се врло често чују мишљења да се напред наведеном праксом хтело, у првом реду, да се заштити страна уговорница, која би у овом односу потенцијално могла бити оштећена. Она се је штитила тако што би се у случају непоштовања веридбеног односа на санкцију одређену од стране цензора и *ius sacrum*-а, утврђивала и још једна санкција од стране именованог судије и *ius civile*-а.¹⁶

Међутим, чини се да је овде заправо реч о нечему другом. Будући да је строга, религиозна форма *sponsia*, заштићена од стране цензора и *ius sacrum*-а, временом почела да омета даљи развој веридбених односа, јавила се потреба да се она на неки начин заобиђе. То се и чинило тако што је био уведен други *sponsio*, који је оцу давао алтернативу за случај да одустане од своје изјављене воље и да на тај начин дође до раскида веридбе. На тај начин отац је добијао поново прилику да уда ћерку за другог вереника. У том случају цензори нису могли да осуде оца, који је већ дао новац као надокнаду због повлачења првобитно изјављене воље, јер то не би било по основу праведности.¹⁷

Регулисањем веридбе претежно нормама *ius civile*-а, најпре је било својствено самом граду Риму. То је и било разумљиво, будући да се Рим брже развијао у односу на остале градове Италије. Брз развој свеукупних друштвено-економских односа одразио се и на саму форму веридбених односа. Постојећи начин регулисања ових

¹⁵ Idem, str. 5.

¹⁶ О томе: Astolffi, R. op.cit. стр. 6

¹⁷ Цензори су искључиво судили по основу праведности, док су изабране судије судиле о правној страни спора применом прописа *ius civile*-а.

односа био је неадекватан и у великој мери се супротстављао свакодненици, која је тежила да се ослободи концепције ограничене слободе брака, која се наметала вереницима кроз форму *sponsia*, и која је обавезивала на брак.¹⁸

У овом периоду долази и до промене у структури самих веридбених односа. Док је раније био чест случај да се веридба закључује тако што су, најчешће, *pater familias*-и оба вереника изјављивали *affectio maritalis*, сада се је веридба закључивала најчешће између *pater familias*-а ћерке (*sponsora*), који је сада обећавао у туђе име и за свој рачун¹⁹, док је друга страна, сам вереник (*stipulator*), који је обећава у своје име и за свој рачун. Дужник овог акта био је отац, док је вереник био у обавези да на основу *sponsi*-а, ступи у брак.

Ова измена у структури веридбе, даље упућује на веома важан тренутак у историји веридбе, тренутак у којем веридба почиње да се дефинише као споразум уговорен путем захтева (*stipulationes*) и обостраних обећања (*sponsiones*).²⁰

¹⁸ Па отуд, логично је закључити да је до ових тежњи дошло у оном тренутку када је почео да се рађа вишак производа који је појединац полако почео да присваја само за себе. Будући да је издвајање вишка производа узрочнопоследично повезано са стицањем економске независности, појединац је почео све више, на почетку неприметно а касније и сасвим транспарентно, да се издваја од колектива. Постепеним издвајањем из колектива јачала је његова потреба за очувањем свог вишка, односно сопствене имовине. Како је она заиста и била доведена у питање у овом конкретном случају, услед одустајања од изјављене воље, односно услед раскида веридбе, применом норми *ius sacrum*-а, тражило се блаже решење за постојећу ситуацију. Оно се и пронашло у грађанском праву, *ius civile*-у. *Ius civile*, је ублажавало строгу форму *sponsi*-а по *ius sacrum*-у, тако што је омогућавало лицу да утврђивањем новчане надокнаде за случај да раскине веридбу у форми другог *sponsi*-а, заштити део своје имовине и не доведе је у целости у питање, што се раније дешавало.

¹⁹ Да ли баш само за његов рачун? Да ли нешто добија и ћерка удајом у овом периоду?

²⁰ Многи аутори сматрају да је управо ово тренутак у којем се рађа једна почетна жеља самих супружника (*affectio maritalis*), да створе брачни однос. О томе: Mommsen, *Gesammelte Schriften* 2, 1905, str. 87.

2. Предбрачни имовинско-правни односи у класичном праву

Историјски процес преласка са једног у друго државно уређење (од доба краљева до последњих година Републике), у Римском царству, текао је постепено. Са постепеним преласком у друго државно уређење, мењали су се и друштвено-економски односи, који су пак са своје стране условљавали и промене у веридбеном односу.

Sponsalia последњег века Републике, показивала је на израженији начин карактеристике римског духа.²¹ Консенсуализам веридбе с краја периода Републике, огледао се у сагласности воља оба вереника, која је била слободно изражавана. Осим тога, ова воља је директно и узрочно-последично стајала у вези са слободом вереника да раскину веридбу и опозову дарове који су дати на име веридбе. Са друге стране, веридбени режим, у складу са римским духом, настојао је да уравни тежи различита схватања веридбе као института породичног права. То се у првом реду односило на помирење два основна принципа (принцип веридбе као односа који обећава брак и други који наговештава брак), на којима је почивала веридба предкласичног периода, и на којима ће она поново и почивати у посткласичном праву.²²

За разлику од претходног периода, класична веридба под предбрачним односом, посматраним у целини, подразумевала је однос који се, као и брак, темељио на вољи вереника, а не на мишљењу уговарача. Ефекти веридбе били су једнаки ефектима, које је брак производио. То је било и први пут законски регулисано доношењем *Lex Cincia*, у III веку пре нове ере, који је изједначио веренике са супружницима.²³ Изједначавање положаја вереника и супружника, настављено је и касније у класичном периоду, доношењем

²¹ Међутим, већ крајем II и почетком III века римска веридба је показала утицај различитих провинција света. О томе: Astolffi, R., op.cit. str.35

²² У посткласичном добу поново се уводи обавеза брака. Хришћанство је директно утицало на трансформацију веридбе која наговештава и означава почетак брака.

²³ *Lex Cincia*, закон о донацијама донет 204. године пре нове ере, истовремено је регулисао и питање повраћаја мираза у корист савесног вереника, а на основу ограничења који су они сами одредили у предбрачном договору-уговору. Опширније: Berger, A. - Encyclopedic dictionary of Roman Law, Philadelphia, 1991, p.549

*Lex Pompeia de parricidiis*²⁴, који је предвидео да је санкција одређена убици супружника иста као и санкција одређена убици вереника. Касније, са Августовим брачним законодавством, наставља се тенденција, започета са краја период Републике, о изједначавању положаја вереника са положајем супружника. Август чак изједначава положај родбине вереника са положајем родбине супружника. Даље, он почиње са увођењем брачних забрана, које проширује и на родбину вереника.²⁵ У својим брачним и породичним законима предвидео је правила и забране, које су се једнако односиле и важиле како за институт брака, тако и за институт веридбе. Међутим, и поред увођења јединствених правних правила, у класичном периоду није дошло до стапања ова два института у један. Веридба је и даље претходила односу какав је био брачни и само је наговештавала будући брак.

Са друге стране, треба правити разлику између брачних забрана привременог и трајног карактера, које су и тада у Августовом законодавству постојале. Када је било речи о забранама трајног карактера, нормално је да су оне биле једнаке и за веридбу, тј. да су производиле иста дејства и код веридбе, будући да је бесмислено било верити се ако брак није био могућ. Међутим, ако је било речи о привременим забранама, веридба је и даље остајала могућа и законита, јер је брак могао да настане у оном тренутку када би престале да постоје брачне забране. Отуда, иако је било покушаја, у класичном периоду, да се два основна принципа на којима је почивала историја веридбе у римском праву, подведу под један једини прин-

²⁴ *Lex Pompeia de parricidio*, закон донет 52-53. године пре наше ере, који је дао правну снагу кривичној казни *aeque et ignis interdictio*, која је постојала још у старом периоду када се егзекуција обављала од стране курила. У самом наслову Закона уметнута је именција *parricidium*, којом се желело да се укаже на покушај родитеља, бабе и деде, унука, као и најближих сродника који су могли учествовати у извршењу овог дела. *Idem*, str.558

²⁵ Једина разлика коју он наводи у поређењу са положајем супружника, била је што је он у својим законима ослобађао родбину вереника од обавезе сведочења. Потом је Август предвиђао и забрањивао отуђивање имовине супружника, из фонда мираза, и то је пренео и на имовински положај вереника. Законима је било предвиђено да вишестепени судија може да пропише и санкцију и да сматра нечасним и лице које се више пута вери или које је више пута верило за другог. О томе: Astolffi, R., *op.cit.* str.37

цип, ипак то до краја није било изведено.²⁶ За разлику од принципа по којем је веридба представљала обећање будућег брака,²⁷ и који је у нешто умеренијем облику егзистирао и у класичном периоду, принцип по којем је веридба представљала однос који наговештава будући брак, тј. однос који је означавао почетак брака, био је присутан током читавог класичног периода.²⁸

Сам чин веридбе, и у класичном периоду као и у преткласичном периоду, био је праћен јавним слављем. Том приликом приређивала се гозба, којој су присуствовали како сами вереници, тако и њихови родитељи и кумови. У периоду Републике био је и обичај да се овом приликом сачине и писани документи (предбрачни уговори-*tabulae nuptiales, sponsales*), као доказ о узајамно датим обећањима. Вереници су имали обичај да размењују дарове. Обично их је верник давао, а било је случајева када је то чинила и вереница. Посебну важност имао је прстен, који би верник поклатио вереници (*anulus pronubus*), и који би вереница ставила на четврти прст леве руке.²⁹ Веренички прстен није само представљао дар (поклон) који је чинио младожења већ је за друштво био знак и гаранција будућег брака. Као што је слободно изражена воља била форма за закључење

²⁶ Тако на пример Модестин прави разлику између веридбе и брака. Полазећи од узраста, као једног од услова за закључење пуноважног брака, он истиче да је само за брак, а не и за веридбу одређено да је то доба пубертета. За веридбу је било довољно да онај ко је уговара схвати значај свог поступка. Како се то може десити и у рано доба (*a primordio aetatis*), дозвољено је само било да такво стање свести доведе само до чина закључења веридбе, а не и брака за који се тражило пуно доба пунолетства.

²⁷ Обећање дато у форми контракта (*sponsio*), постојало је и на почетку II века пре наше ере, било да је било дато од стране оба вереника или бар од стране једног (у случају када га је давала само жена, односно њен *pater familias*. Watson, A. – Roman Law & Comparative Law, University of Georgia, United States of America, 1991, стр. 27

²⁸ Међутим, интересантно је сскорашње ново гледиште на концепт веридбе у класичном периоду. По њему, класично право игнорише принцип на основу кога се одређује да веридба означава однос који наговештава брак у најмању руку, односно представља почетак брака. По овом гледишту, веридба класичног периода постаје незаконита, и не постоји више обавеза брака. Она суштински престаје да се рачуна за право, а њене последице више постају моралне природе. Детаљније: О томе: Astolffi, R., op.cit. str.38

²⁹ Веровало се да је живац тог прста директно повезан са срцем.

веридбе, тако је уједно она изражавала слободу вереника да самостално одлучују о томе са ким ће закључити будући брак. Дакле, није се захтевало присуство других сведока, нити да воља буде изговорена тачно одређеним речима.³⁰ D. 23,1,7 pr. Paul. 35 ad ed.523 *In sponsalibus nihil interest utrum testatio interponatur an aliquis sine scriptura spondeat*. (Код веридбе се не прави разлика да ли је сагласност воља потврђена у писаном документу или без њега).³¹

Другим речима, није се правила разлика да ли је изјављена воља на основу сопственог одобрења (*coram*), или посредством другог лица или на основу већ постојећег писаног документа (*per intermuntium vel per epistulam*). Важила је фикција да је веридба увек закључена директно од онога који се верио (*per se*). Значи, само вереници су могли да буду аутори воље која је доводила до закључења веридбе и наговештавала будући брак.

На основу горе наведеног, може се уочити да је обичај веридбе пред сам крај Републике и у класичном периоду постепено губио значај који му је до тада био придаван. Међутим, његово изостављање ни у ком случају није оспоравало постајање веридбе. Веридба је и даље егзистирала у друштвеном животу, само више није била званични поступак. То је и утицало на саму сагласност за закључење веридбе, која је могла бити изражена у било ком облику, форми или виду понашања.³² Све већа присутност консенсуализма у поступку закључења веридбе довела је до постепеног ишчезавања *sponsija* као

³⁰ Зато се о веридби класичног периода говори као о консенсуалном уговору, будући да је сагласност изјављених воља уговорних страна основна и једина форма за пуноважност консенсуалног уговора.

³¹ Видети: Astolff, R., op.cit. str. 44

³² Наводећи разлике између веридбе преткласичног периода и оне у класичном, Фиорентино, истиче да када је правна пракса описивала архаични *sponsio*, користила се глаголом *spondere* док је, да би описао веридбу свог времена користио назив *mentio*, уместо глагола *stipulari* и *rec repromissio* уместо глагола *spondere*. Заправо, у његово време веридба се још увек заснивала на брачној понуди и позитивном одговору, то јест представљала је сусрет двеју воља (жеља)..... „Изјава воље у циљу зајључења уговора може се учинити речима и поступцима чија је несумњива сврха изражавање одређене воље, као и поступцима и уопште понашањем чија непосредна сврха није изражавање воље, али из којих се са извесношћу може закључити о постојању одређене воље.“ Видети: Константиновић, М. – Облигације и уговори, скица за законик о облигацијама и уговорима, Београд, 1969, стр.15. (чл.2).

форме за закључење веридбе. Тако је веридба, као предбрачни контракт, у класичном периоду, од реалног почела да добија форму консенсуалног уговора.

Како су веридба и брак биле установе не само од значаја за породично право, већ и за шири јавни интерес,³³ већ у овом периоду било је јасно да, да би један предбрачни однос могао да доведе до закључења пуноважног брака, односно да би био закључен пуноважни брак, неопходно је било да буду испуњени и одређени услови, које је и сам Август предвидео у својим брачним законима.³⁴

Полазећи од утврђивања околности, односно претпоставки, које су неопходне да би произвеле пуноважно дејство брака, Август је утврдио да су такође постојале и одређене околности, које су могле бити узрок неважности брака или су унајмање одлагали дејство брака, све до оног тренутка када би исте биле отклоњене. У зависности од тога да ли су оне биле позитивне или негативне Август је у својим законима дефинисао претпоставке за пуноважност брака.³⁵

³³ Са бројним негативним појавама, које су се у овом периоду јавиле услед довољно поклањања пажње битним чињеницама за закључење једног пуноважног и квалитетног брака, временом је све више постајало природно увођење одређених чињеница као околности због којих у одређеним случајевима није било дозвољено закључење брака. Разлози због којих у појединим случајевима није било дозвољено закључење брака биле су последице уверења да је такав брак са ширег друштвеног аспекта непожељан, односно да може бити штетан како за саме брачне другове, тако и за ширу друштвену заједницу. Овакво мишљење се задржало до данашњег дана, и егзистира и у савременом праву. У том смислу: Драшкић, М. – Породично право, Београд, 1998, стр.74

³⁴ Да би повећао римску популацију, Август је донео 18. године пре наше ере закон *Lex Iulia e maritandis ordinibus*. Овај закон, заједно са законом *Lex Papia Poppaea* (9. година пре наше ере), донетим такође од стране Августа, бави се неким проблемима везаним за питање регулисања имовинско-правних односа пре закључења и након закључења брака. Према изворима римских класичних правника, ова два закона која се јављају као део јединствене породичне легислативе тога доба, по први пут уводе и законом одређене и дефинисане околности, које третирају у одређеним случајевима позитивно, у одређеним негативно, и у зависности од тога разликују брачне сметње и брачне забране. О томе: Berger, A. - Encyclopedic dictionary of Roman Law, Philadelphia, 1991, стр.533

³⁵ Као позитивно одређене чињенице за пуноважност брака, према одредбама савременог породичног права, обично се сматрају: узраст, различитост полова (мада данас, у неким савременим породичним законодавствима, непостојање ове околности не доводи до рушљивости брака) сагласна изјава воље брачних другова и

Међутим, нешто пре Августа, пред сам крај периода Републике, било је утврђено да се могао верити и онај ко је незрео за брак, под условом да је сачекао пубертет да би се венчао.³⁶ Са друге стране, није било омогућено лицу које је психички оболело или сувише незрелом детету да закључи веридбу. Сматрало се да је неопходно да сами вереници схвате значај својих поступака да би веридба производила правно дејство. Али и поред наведених устаљених правила, класично доба није строго одредило године које су се узимале као границе за постизање како пословне способности, тако и физичке зрелости, који су били битни чиниоци да би се схватила вредност и значај веридбе.³⁷

Август, у циљу очување правих вредности римске породице³⁸, у својим законима, у првом реду у *Lex Iulia e maritandis ordini-*

одређена форма брака, односно закључење брака у циљу заједнице живота. Видети: чл. 37.-40. Породичног закона Републике Србије, „Сл. Гласник РС”, бр.18, стр. 26

У негативно одређене претпоставке, чије постојање омета пуноважно закључење брака, обично се узимају: брачност, неспособност за рађање, сродство, старатељство и мане воље. Видети чл. 17.-24. Породични закон Републике Србије, „Сл. Гласник РС”, бр.18, стр. 27

³⁶ Овај обичај је био доста распрострањен у Риму, нарочито међу вишим слојевима.

³⁷ За разлику од класичног периода, у Јустинијановом праву ова граница је прецизно одређена. Сматрало се да се зрелост стиче са напуњених седам година живота. У романистичкој теорији се наводи да је можда Јустинијан одредио границу живота зато што је у класичном праву веридба важила претежно због личне природе и последица које су из ње произилазиле. Међутим, у посткласичном добу велика важност поклања се последицама имовинске природе. Будући да се у седмој години живота, по мишљењу Јустинијана, може схватити имовинска вредност поступака, Јустинијан је одредио прецизно седму годину, као границу за стицање интелектуалне зрелости. О томе: Astolffi, R., op.cit. str.39

³⁸ Крајем периода Републике римско друштво није више било хомогено састављено од земљорадника и патриција уједињених у грађанску војску, већ и од пролетера и аристократије. Аристократи су као чиновници са краљевском влашћу владали провинцијама, или су били поседници великих поседа латифундија, па су уживали такву слободу и права, какву ни пре ни после није уживала нигде нека мала група људи ма у којој држави. Ова група људи, размажена и развратна, почела је стварати нов полни морал према својим потребама. Услед великог богатства и луксуза, породични живот је добио посве други изглед. Господа више не раде у кући ништа, већ измишљају себи сва могућа задовољства и забаве, а сав рад у кући и око подизања деце препустили су робовима, које су довели из заузетих земаља. Наравно да су се у то време почеле јављати несугласнице у браку, па су раста-

bus, предвидео је да су мушкарци од 25 до 60 година били у обавези да се венчају, док су те границе за жене биле постављене од њихових 20-тих до 50-тих година. У случају да они нису испоштовали обавезу закључења брака, Август је предвидео и одређену санкцију, *incapacitas*.³⁹ Даље, регулишући брачне и предбрачне односе овим истим Законом, Август је увео и одређена ограничења у случају веридбе са млађом вереницом, доношењем *Lex Papia Poppaea nuptialis*, који је представљао његову допуну.⁴⁰

Будући да је веридбени однос јако комплексан, и да његову садржину једнако чине како лични тако и имовински односи вереника, неопходно је, обратити пажњу и на његов имовински аспект.

Већ смо раније, говорећи о личним односима вереника, истакли да су се они разликовали у зависности од тога да ли су за крајњи циљ имали закључење брака *cum manu* или *sine manu*. Ова разлика је присутна и у ситуацији када се овај однос посматра чисто са имовинског аспекта. Полазећи од предбрачног имовинског односа вереника, који је требало да доведе до закључења брака *cum manu*, може се рећи да вереница, а касније супруга није имала никакве имовинскоправне способности. Све што би она дала на име најпре веридбе, или је касније унела у брак у виду мираза, представљало је искључиву својину мужа, односно његовог *pater familias*-а, уколико је он био лице *alieni iuris*. Када је веридбени однос требало да доведе до закључења брака *sine manu* (слободног брака), важио је законски режим подељених добара, тј. одвојености имања.⁴¹ У случају да је ве-

ве све више учестале...Услед разврата наталитет је све више опадао, па је забринутост одговорних државних фактора бивала све већа. Политички разлози навели су цареve на озбиљније мере, којима су желели спровести реформу брачног морала. Детаљније: Божић, А. - Положај жене у приватном праву-кроз историју до данас-, Београд, 1939, стр.42-43

³⁹ Ова санкција је касније проширена и на све случајеве *mortis causa*.

⁴⁰ Обичај веридбе са девојкама које нису биле пунолетне олакшавао је прева-ре. Што је девојка била млађа, то је веридба и дуже трајала, што је омогућивало да се у том периоду развијају многе долозне радње. Да би такво стање ствари зауставио и спречио даље ширење долозних појава, Август је у 9. веку донео *Lex Papia Poppaea nuptialis*, који је представљао допуну *Lex Julia e maritandis ordinibus*. Опширније: Astolffi, R., op.cit. str.40

⁴¹ Али већ у најстарије време био је обичај давати уз ћерку и мираз, а од времена Августа, давање мираза је законски било обавезно као помоћ за брачне терете. Опширније: Божић, А., op.cit. str. 40

реница била лице *alieni iuris*, сва имовина коју је стекла на име веридбе у форми даривања младе, или касније у браку, и даље је припадала њеном *pater familias*-у, и право наслеђа тих добара имала су само њена деца. Ако је била лице *sui iuris*, онда је све оно што је стекла на име веридбе и касније у браку припадало искључиво њој. Та добра, изузев мираза, називала су се *bona paraphernalia*.⁴² О овим добрима вереница, тј. жена, морала је имати доказ, да су она њена својина и да улазе у састав њене имовине. У противном, ако није имала ове доказе, могла је да страда услед преторских прописа, који су створили *praesumptio Muciana*.⁴³

До настанка првих имовинских односа између вереника, будућих супружника, долазило је, много пре самог чина закључења брака, у оквиру веридбе, и то одређеним радњама, каква је била и даровање младе (*donatio ante nuptias*).⁴⁴ Званично, римско право је забрањивало даровање између брачних другова. Међутим, иако је право званично садржало ову забрану, врло рано се међу вереницима установио обичај међусобног давања дарова.⁴⁵ Други институт,

⁴² Најчешће се је радило о имовини над добрима мање вредности или оним добрима, који су искључиво били намењени њој, нпр. одећа или постељина.

⁴³ Претпоставка по којој се целокупно имање за које није постојао доказ да је женина својина, сматрало мужевљевом сопственошћу. Претор је донео ово правило са циљем да се заштити интерес вереника. Ово правило се до данашњих дана сачувало у многим породичним законодавствима. Видети: Божић, А., *op.cit.* str.41

⁴⁴ (lat. *donatio* – даровање, *dar*; *ante*-pre i *nuptie*-svadba, брак), дар који је вереник давао вереници очекујући да ће намеравани брак бити закључен. Ако до брака не дође, постојала је могућност да се путем *conduictio causa data causa non secuta* тражи враћање дара. Током времена развило се правило да жена мора донети *dos* чија је вредност одговарала вредности донације *ante nuptias*. По Јустинијановом праву, то је постало обавеза верениковог оца, исто онако као што је давање мираза била дужност оца веренице. Тиме је *donatio ante nuptias* претворена у *donatio propter nuptias*; уједно су те донације биле изједначене са *dos*-ом. О томе: Ромац, А. – Рјечник римског права, Загреб, 1975, стр.166-167.

⁴⁵ Најпре се тај обичај развио кроз даровање веренице од стране вереника пре закључења брака, са циљем да се јавност упозна са намерама вереника, која је требало да доведе до закључења брака. У каснијем Царству, под даровањем се подразумевало даровање које би вереник или његов отац давали вереници како би се створила имовина за трошкове будућег брака и како би се осигурала жена за случај престанка брака, било разводом или смрћу супружника. **Та имовина, у почетку, није одмах припадала жени, већ тек ако је до престанка брака дошло мимо женине кривике. Ако би до престанка брака пак дошло због смрти супру-**

који је производио сличне имовинскоправне ефекте на веренике, био је мираз-*dos*. „Мираз (*dos*), је имовински допринос што га сама жена, или њен *pater familias*, или неко треће лице даје мужу за трошкове кућанства (*ad matrimonii onere ferenda*)".⁴⁶ По правилу се мираз давао пре закључења брака, баш због тога што се дефинисао као допринос за сношење терета домаћинства, мада се могао дати и после закључења брака. Дужност давања мираза погађала је вереничиног оца, односно његове асценденте или асцендент мајке ако отац није био у животу и није имао своје асценденте.

По самој природи ствари, до престанка дејства веридбе, долазило је у тренутку закључења брака. Будући да се веридба третира као предбрачни уговорни однос, до гашења њеног дејства долазило је у тренутку испуњења обавеза обеју уговорних страна, а то је у овом случају била обавеза верника да доведу свој предбрачни однос до реализације у виду закључења брака.

Међутим, до раскида веридбе могло је доћи и услед смрти једног од вереника. У том случају сматрало се да је, услед једног неочекиваног деловања, престала да постоји битна претпоставка која се сматрала нужном и потребном да би се уговорила и реализовала веридба. Када је било речи о веридби душевно оболелих лица, сматрало се да душевна болест, не може бити искључив разлог за аутоматски раскид веридбе. Оваква веридба није нужно морала да постоји. Заправо, она се је и могла раскинути, али само у случају када је тај захтев био упућен од стране душевно здравог вереника.⁴⁷

Право на раскид веридбе имала су лица која су и уговарала веридбу.⁴⁸ У зависности од тога које лице је раскидало веридбу, раз-

жника, онда су је наслеђивала деца а жена је имала само право плодуживања на њој.

⁴⁶ Видети: Strohal, I. – *Miraz za vrijeme braka po rimskom pravu*, Zagreb, 1989, str. 23.

⁴⁷ Ово исто правило важило је и за брак. Душевна болест онемогућавала је склапање брака, али њено постојање није аутоматски раскидало брак. Да би се развео такав брак, био је потребан захтев здравог брачног друга.

⁴⁸ Терка под очинском влашћу није могла да раскине веридбу, док је лице *alieni iuris*. Право касног Царства такође је поштовало ово правило. Терка је остајала принуђена на очев избор чак и након његове смрти, када је она постајала лице *sui iuris*. Видети: Astolffi, R, op.cit. str.104

ликовали су се *divortium*⁴⁹ и *repudium*⁵⁰ као добровољни раскиди веридбе. Иако су и један и други начин имали за крајњи циљ исту последицу, а то је био раскид веридбе, ипак су постојале и разлике. Тако је *repudium* за разлику од *divortium*-а, био дефинисан као раскид или развод до којег је долазило једностраном изјавом воље једног од вереника, односно брачних другова, за разлику од *divortium*-а, код кога је брак био развођен само уз сагласност обеју страна (*divortium mutuo consensu*), или бар без кривице друге стране (*divortium bona gratia*). Право на основу којег су вереници имали потпуну слободу у одлучивању да ли ће веридбени однос раскинути или не, сматрало се једном од основних карактеристика веридбе класичног римског права.

У случају да је дошло до раскида веридбе, вереници су били дужни да врате све оно што су једно другом дали на име веридбе. Притом, на овом месту је неопходно одвојити лични сегмент предбрачних односа вереника, од имовинског. Посматрано са аспекта

⁴⁹ (lat., od *divertere-razići se odvojiti se*), развод брака. По римском схватању, развод брака био је ствар слободног опредељења брачних другова, јер је начело разрешивости брака, вредело од давнина. Штавише, било је забрањено уговором онемогућавати или отежавати развод, а тзв. бракоразводни разлози у класичном римском праву нису уопште били познати. Брак се разводио неформалном изјавом, датом на било који начин, под предпоставком, да је она била озбиљна и да је нестала *affectio maritalis*, тј. трајна воља и намера брачних другова да живе у аједници као муж и жена. Будући да је тенденција класичног периода биал покушај изједначавања веридбе са браком, све што је речено за развод брака, односило се и на раскид веридбе. Детаљније: Ромац, А. – Рјечник римског права, Загреб, 1975, стр.161

⁵⁰ Именица изведена од латинског глагола *repetere*, што је у преводу могло значити натраг тражити, захтевати враћање. Под овим појмом подразумевала су се кривична дела примања мита, злоупотребе службеног положаја, незаконите наплате и сл, која би у обављању своје функције учинили магистрати или управници имовине. Ово кривично дело названо је под тим именом, јер су се по многобројним законима донетим од средине II века пре наше ере, и касније (последњи – *Lex Iulia repentundarum* – кога је донео Цезар), ствар или новац стечени на овај начин могле захтевати натраг. Делатношћу претора и правника, ово је дело проширено и на случајеве злоупотребе дужности од стране старатеља, али и на могућност развода брака и то тако што су страну која је била крива за развод брака, стигале различите имовинске последице (нпр. губитак *dos*-а), односно особине (нпр. забрана закључења новог брака). Те последице биле су предвиђене и у Јустинијановом праву, и то различито за мушкарца и за жену. Опширније: *Idem*, str.481-482

личног односа, дарови које су вереници учинили једни другима на име веридбе приказивали су њихову међусобну наклоност и озбиљност намере, коју су на овај начин чинили доступном јавности. Значи, даривање је у најширем смислу речи, посматрано са аспекта личних односа, значило слободно изражавање воље за закључење брака. Међутим, оно је истовремено могло бити и средство којим се директно утицало на слободу изражавања воље вереника. Поклањањем и обећањем одређених имовинских вредности на име веридбе, вереници су се могли држати у покорности и мимо сопствене воље. Овакво поступање се директно супростављало слободи у изражавању воље вереника приликом чина закључења веридбе, па је отуда већ у класичном периоду почело да се говори о могућности опозива даровања, иако је по мишљењу неких аутора у класичном периоду постојао обичај да се то право пориче.⁵¹

3. Предбрачни имовинско-правни односи у посткласичном праву

Брачно и породично право класичног периода, како смо то већ раније истакли, није успело да одржи принцип по којем је веридба требало да доведе до једног коначног односа какав је био однос између брачних другова. Заправо, право класичног периода, стављајући акценат пре на слободу верника у погледу тога да ли ће одржати дато обећање или не, а не на принцип одрживости, није ни тежило коначности предбрачног односа какав је то био случај у преткласичном праву. Зато је и дошло до промене у структури веридбе у посткласичном праву, које је поново нагињало принципу одрживости са циљем да веридба доведе до закључења брака.

Обавеза брака, коју је Рим класичног периода, сматрао нецивилизованом тековином преткласичног периода, међутим, наставила је да живи у провинцијама, посебно на источном Медитерану. У овим провинцијама посебан облик веридбе била је веридба са капаром или авансна веридба, односно стварање обавезе на закључење брака са обавезом давања капаре или аванса, који се је губио или

⁵¹ Детаљније: Божић, А. – Положај жене у приватном праву-кроз историју до данас-, Београд, 1939, стр. 40.

враћао дупло у случају када није дошло до закључења брака. Право посткласичног периода прихватало је овај облик веридбе и на њему је изградило свој принцип о коначности веридбе, односно принцип по коме је веридба означавала почетак брака. То је аутоматској довело до искључивања принципа на којем је почивала веридба класичног периода, принципа слободе воље вереника.

Оваквом стању ствари ишао је у прилог и процес ширења и прихватања хришћанства као званичне религије Царства. „Веридба у Светом писму инспирисана је концепцијом да је брак већ почео са веридбом”⁵², што је и основни разлог због чега се није правила разлика између ова два института брачног права. С друге стране, право касног Царства порицало је постојање брачне слободе, које је било наметнуто у класичном периоду.

Наиме, Римско царство посткласичног периода све је мање успевало да се супротстави цивилизацијама које су временом отишле даље од њега. Иако су се донекле ствари промениле доласком Јустинијана на власт, ипак је принцип, по којем је веридба означавала почетак брака, преузимао све већи практични значај у односу на принцип по којем се је веридба третирао само као обећање на брак.⁵³

Веридбу посткласичног периода правно су карактерисала два принципа. Први се односио на саму жељу вереника да закључе веридбу, а други на слободу повлачења већ изражене воље приликом самог чина веридбе, тј. на могућност одустајања од веридбеног обећања.

За разлику од класичног права, које је фаворизовало жељу вереника приликом самог чина заснивања веридбе, посткласично право не само да не узима у обзир вољу вереника, већ је у неким ситуацијама чак и не поштује. Отац је у овом периоду верио своју ћерку мимо њене воље, и његово дато обећање за брак је њу обавезивало чак и након његове смрти. Поред тога, право посткласичног периода је одређивало да је, чак и у оним случајевима када је ћерка напунила 25 година и тим чином постала лице *sui iuris*, била везана очевим обећањем.

⁵² Детаљније: Astolffi, R., op.cit. str. 118

⁵³ Овакво схватање је касније прихватила и византијска црква, свесна значаја веридбе и одлучна у намери да је учини коначним односом, који се потврђивао још једном кроз установу брака.

Међутим, иако је воља ћерке све мање била уважавана, посткласично право је ипак настојало да донекле ублажи негативне последице тоталног потчињавања ћерке вољи оца или мајке, односно рођака и татора. То се може видети на примеру оних ситуација у којима су ова лица лично сносила последице свога понашања, када су без оправданих разлога раскидала веридбу.

Дакле, ћерка је на овај начин била заштићена од несавесног поступања лица која су у њено име изражавала вољу. Исто тако, када би ова иста лица без оправданог разлога одбила да дају сагласност за закључење веридбе, ћерка је имала право да се обрати судији. Посткласично право је ћерку штитило и тако што јој је омогућавало да се обрати судијама и у оним случајевима када је отац верио ћерку за криминалца или наказу, тј. лице са телесним деформитетом.⁵⁴

Друга карактеристика веридбеног односа посткласичног периода односила се на сам принцип слободе вереника да повуку дато обећање. Док је овај принцип био круцијални за класични период, у посткласичном периоду његов опстанак био је доведен у питање. Наиме, тежња за ограничавањем слободе вереника била је испољавана увођењем цивилних и кривичних санкција. Ко је раскинуо веридбу без икаквог разлога, био је дужан да врати добијене дарове и није смео да тражи повраћај већ датих. У случајевима када је веридба била праћена и капаром, онај ко би раскинуо веридбу без оправданих разлога био је дужан да врати дупло више од добијеног.

Главни разлог због чега су уведене овако строге санкције био је тај што се у посткласичном периоду желело да се институт веридбе учини коначним, тако да је она и суштински представљала однос који је претходио браку и заправо је означавао и почетак брачног живота. За почетак брачног живота узимао се тренутак када је вереник предавао дарове вереници и том приликом је љубио.⁵⁵

⁵⁴ Јустинијан признаје да ћерка може да се побуни само у два случаја: ако јој је отац изабрао мушкарца лошег понашања, или наказу. Али, ћерка је морала да има храбрости да отворено изрази своје неслагање. У супротном, важиће фикција о њеном слагању са очевом жељом. Детаљније: Astolffi, R., op.cit. str.122

⁵⁵ Ритуал љубљења веренице, који је симболички представљао уједињавање тела будућих супружника, означавао је да је брак почео чином веридбе. Овај обичај је био познат источним провинцијама Царства готово у свим периодима римске

До посткласичног периода, за чин почетка брачног живота узимао се тренутак довођења веренице у кућу вереника (*deductio in domum mariti, in domum deductio*). У посткласичном периоду акценат се је стављао на то да је вереница морала бити доведена у кућу мужа, што је са друге стране пружало могућност да се брак закључи и преко пуномоћника. Међутим, ово правило је било привилегија само за мушкарце, док се оно није дозвољавало за жену.⁵⁶

Када је било речи о форми у којој се изражавала сагласност воља вереника, важило је правило из претходних периода, а то је да сагласност вереника не захтева никакву форму. Из тог разлога била је дозвољавана и веридба одсутних лица, као и веридба уз помоћ представника. И даље је био присутан обичај давања прстена вереници, како би се сама јавност упознала са чином веридбе. Међутим, за разлику од претходних периода, овај чин је у посткласичном праву добио и на правном значају. Заправо, давање прстена и других вредности вереници имао је значај испоруке *arrae*⁵⁷, која је имала за циљ да загарантује обавезе преузете веридбом.⁵⁸ Исто се односило и на само даровање, које је у посткласичном периоду представљало инструмент који је значао гаранцију дату од оног лица које је и даровало.⁵⁹

правне историје. Морамо овде да направимо поређење са савременим правом, где се и данас у многим срединама задржао управо овакав обичај, који такође симболизује и представља почетак брака.

⁵⁶ О томе: Romas, A. – Riječnik rimskog prava, Zagreb, 1975, str.344

⁵⁷ *Arrae* су биле институције источног порекла, које су у римском праву биле прихваћене у IVвеку, о чему сведоче и хришћански извори. Видети: Astolffi, R., op.cit. str.121

⁵⁸ Не толико чест, али ипак присутан случај, било је и давање капаре, којим је девојка обавезивала вереника.

⁵⁹ Овде морамо указати и на саму важност пољупца приликом чина даровања. Радило се о једном ритуалу источног порекла, чији је утицај на римско право постао нарочито наглашен у посткласичном периоду. Наиме, сматрало се да ако је вереник пољубио вереницу којој је предавао дарове, у случају раскида веридбе због смрти није се захтевао тотални повраћај свега што је дато на име веридбе, већ је тај повраћај био ограничен на половину. У латинској паганској литератури, која претходи Константину, пољубац је представљао сопствену манифестацију брачне љубави. У хришћанској латинској литератури, која претходи Константину, мистично спајање Христа са Богородицом односило се на следеће брачне ритуале: стављање вела на главу младе, спајање десних руку и пољубац. **То су били риту-**

Годиште вереника, као један од битних чинилаца за постојање и закључење пуноважног брака, познавало је и посткласично римско право. И у римском посткласичном праву, као и у класичном, било је одређено да само лица одређеног узраста могу закључити брак, односно уговорити веридбу, али за разлику од оног што је одређивало класично право, у посткласичном праву постојала је потреба да за то постоји одобрење оца. Ово одобрење захтевало се без обзира на то да ли се ћерка удаје први пут или по други пут, пошто је претходно, услед смрти супруга, добила статус удовице.

И у посткласичном периоду, као и у класичном, важио је принцип по којем веридба није могла бити уговорена од стране незреле особе. Јустинијан је и прецизирао ово правило тако што је и утврдио доба вереника. Он је одредио да је за веридбу било потребно да лице има најмање седам година живота.⁶⁰ Дакле, и у посткласичном периоду као и у класичном на годиште вереника се гледало као на један од основних критеријума за утврђивање постојања претпоставки за закључење брака.

Друга значајна претпоставка за закључење брака била је свакако сагласност воља странака (*consensus facit nuptias*), као битан елемент сваког уговорног односа, па тако и веридбеног односа. Међутим, начин њеног изражавања, како смо то већ у претходним деловима истакли, није увек био исти током свих периода у развоју римске правне науке. У посткласичном периоду, вероватно под утицајем Цркве, јавило се схватање да је за закључење пуноважног брака, довољна само почетна воља супружника, а да није неопходно она

ални елементи паганског брака. У литератури се наводи да се вео и уједињење десних руку, као симболи брака појављују у римском праву крајем периода Републике и током класичног периода. Више о томе: Константин је дао значај пољубцу, који је суштински био много већи од обичног ритуала примењеног у циљу слављења веридбе. У овом ритуалу он је видео један симболичан акт, који је опомињао на будуће брачно уједињење. Веридба која је била потврђена пољубцем, манифестовала је јасно изражену жељу вереника за закључењем брака. Овај ритуал био је прихваћен и од стране хришћана, који су често користили пољубац као симбол телесног и духовног уједињења. За Цркву пољубац између вереника имао је значај уједињења душе поред тела.

⁶⁰ Према Јустинијановом праву, веридба је била неважећа ако је вереница имала мање од седам година.

да постоји и касније.⁶¹ На тај начин се посткласично право, ограничавањем принципа слободе вереника у изражавању воље за закључење будућег брачног односа, враћа, добрим делом, на принципе преткласичног права, настојећи да увећа, већ у класично доба, изгубљен ауторитет *pater familias*-а.

Право посткласичног периода и право у доба Јустинијана, преузели су из класичног периода принцип по којем су ефекти произведени веридбом готово исти са ефектима који су произведени браком. Полазећи од овог изједначавања дејства веридбе са браком, већ у класичном праву се изједначава родбина вереника са родбином супружника⁶², а првенствено у циљу забране закључења међусобног брака. Дакле, крвно сродство и тазбинско сродство као брачну сметњу признавало је и посткласично право. Крвно сродство у правној линији било је апсолутна брачна сметња, која је важила увек и за сва времена, док се сродство у побочној линији сматрало за релативну брачну сметњу и важило је до трећег, односно четвртог степена сродства. Тазбинско сродство било је брачна сметња само у правој линији. Још једна брачна сметња прихваћена из класичног периода била је душевна болест вереника, будућих супружника. Према правилима Јустинијановог права, било је забрањено душевно болесном лицу не само да закључује веридбу и уговара будући брак, већ се то исто правило односило и на незрелу особу. Наиме, према правилима Јустинијановог права, право на закључење веридбе није имала особа млађа од 7 година.⁶³

⁶¹ Овим се почиње са стварањем претпоставке за неразрешивост брака, која није била чак ни у доба Јустинијана, спроведена у право, без обзира на то што су хришћански цареви настојали да отежају поступак развода брака, увођењем законских разлога за развод брака као и увођењем казни за оне који се без тих разлога разводе. Види: Romac, A. – Riječnik rimskog prava, Zagreb, 1975, str.343

⁶² Ово изједначавање родбине вереника са родбином супружника је ишло дотле да се у Јустинијановом праву забрана оцеубиства односила и на вереника и била је прихваћена као општи принцип. Ово су уједно биле и новине које је унео Јустинијан у жељи да изједначи дејства веридбе, као предбрачног имовинско-правног односа са дејствима брака.

⁶³ Имајући у виду специфичност и природу римског права, морамо и на овом месту скренути пажњу на то да су поред наведених брачних сметњи, које и данас постоје у савременом праву, постојале и оне које су биле својствене само римском праву. Тако су, како смо то истакли у делу који се односио на класично право, по-

Међутим, иако се доследно тежило примени принципа усвојеног у класичном периоду, по којем се веридба по својим дејствима изједначава са установом брака, ипак у посткласичном периоду није дошло до апсолутне примене овог принципа. Наиме, постојали су и они случајеви, који су значили изузетак од овог правила, па се тако код њих забрана брака није ширила и на забрану веридбе.⁶⁴

И у посткласичном праву, као што је то био случај са класичним правом, наставља се са забраном веренику, као и супружнику, да отуђују мираз. За отуђење мираза и у једном и у другом периоду захтевана је сагласност супруге, односно њеног *pater familias*-а. Вереник је могао, исто као и супружник, да стекне одређена права на миразу само дугим поседовањем. У посткласичном периоду се она јасно и дефинишу кроз право доживотног плодуживања мираза.⁶⁵

Имајући у виду да је у посткласичном периоду дошло до развоја породице и то претежно на когнатским принципима, дошло је и до промена које су се одразиле на имовински статус вереника, тако што су вереници у овом периоду донекле стекли своју имовинску независност. Стицање имовинске независности од стране вереника, у даљем току је утицало и на саме веридбене односе и то тако што

стојале и следеће брачне сметње: забрана брака сенаторима и њиховим потомцима да ступају у брак са глумцима и ослобођеницима (позната још у Августовом брачном законодавству); забрана високим провинцијским функционерима да закључују брак са женама из провинције у којој врше своју службу. У посткласичном праву уводи се још једна забрана. Она се односила на бракове који су били закључени између татора или старатеља са једне стране и пупиле или штићенице са друге, међу хришћанима и неверницима, међу лицима од којих је барем једно положило завет за обоје, међу лицима која су за време трајања претходног брака починила неверство или *adulterium*, док је за војнике била уведена асопутна забрана закључења брака.

⁶⁴ Тако се *tempus lugendi*, или време жалости, које је важило за удовицу, и које је представљало сметњу за закључење другог брака, није односило на саму вереницу. Када је било речи о овом случају, разлика у односу на класично право огледала се у томе што је у посткласичном праву било продужено време жалости са десет месеци на годину дана. Претпоставља се да је и ова промена уведена у посткласичном праву, била последица већ испољеног утицаја Цркве и хришћанства.

⁶⁵ На основу свега што је речено о сметњама за закључење веридбе и брака, може се закључити да је, посматрана са аспеката брачних сметњи и забрана, веридба посткласичног периода остала иста као и веридба класичног периода.

су вереници били у обавези да пре самог закључења брака, обезбеде средства неопходна за будући заједнички живот. Посткласично право је у ова средства убрајало две сасвим независне имовинске целине. То су били: мираз (*dos*) и предбрачни поклон (*donatio ante nuptias*).

У периоду док је сва имовина била власништво шефа породице, важило је правило по којем је мираз представљао његову имовину, па је тако обавеза обезбеђења мираза погађала искључиво оца породице. Међутим, учестали разводи и разне врсте злоупотреба, настале као последица оваквог стања, утицали су на то да се донекле измени режим мираза. Тако су већ у периоду важења класичног римског права, муж односно његов *pater familias* имали само право управљања миразним добрима (*libera administratio*) и били су дужни да га користе само ради подмирења потреба брачне заједнице- „*ad onera matrimonii sustinenda*“.⁶⁶ У случају непоштовања овог правила одузимано им је право управљања миразним добрима (*quamvis in bonis mariti dos sit mulieris tamen est*).⁶⁷

Када се говори о обавези враћања мираза, треба истаћи да је ову обавезу у почетку било потребно посебно уговорити.⁶⁸ Међутим, временом је и питање реституције мираза постало утужива обавеза⁶⁹, а начин враћања и обим зависио је искључиво од начина престанка брака. Када су били у питању поклони, право ретенције се одређивало тако што је вршена реална процена тих предмета, при чему се опет правила разлика између средстава неопходних за живот и луксузних средстава. Уколико је пак било речи о луксузним поклонима важило је правило повраћаја под условом да су се она могла одвојити без повреде мираза.

Сва ова наведена правила, која су већим делом настала у класичном праву, била су прихваћена и у посткласичном праву. Посткласично право је било експлицитно у погледу повраћаја мираза, па је тако било уведено правило да је муж био дужан да врати жени мираз, осим у случају када је био именован за наследника жене. За потребе враћање мираза и заштиту права жене, посткласично право

⁶⁶ Види: Пухан, И., Поленак-Акимовска, М.-Римско право, Скопје, 2001, стр.117

⁶⁷ D 23,3,75

⁶⁸ Ово из разлога, јер се у почетку то није сматрало обавезом самом по себи.

⁶⁹ Ова обавеза се могла утужити универзалном тужбом *actio rei uxoriae*.

је, поред опште тужбе *actio rei uxorem*, коју је увело класично право, предвидело и виндикациону тужбу за одређене миразне предмете, па чак и хипотеку на целој имовини мужа као гаранцију да ће се извршити реституција за случај развода брака.⁷⁰ Дакле, у Јустинијановом праву мужевљево власништво над миразом постало је практично *nudum ius* (голо право), јер је прави власник мираза била жена, док је муж само имао доживотно уживање над миразом.

У доба Константина, паралелно са установом мираза усталио се обичај по којем је вредност мираза, морала да буде пропорционална вредности веридбеног поклона (*donatio ante nuptias*).⁷¹ Иако је обичај предаје веридбеног поклона (даривања) био познат још крајем класичног периода, у доба када је била изражена самосталност вереника у погледу одлучивања о донацији,⁷² своје правно уобличење овај обичај је добио у законодавству посткласичног периода, и то најпре у једној Константиновој одредби из 319. године. Њоме је бил укинута самосталност вереника у погледу одређивања донација и било је предвиђено да нису више дозвољене оне донације које су биле декларисане неопозивим, било да је иза њих следио брак или не. Сваки пут када је отац верио кћер, чин је био јединствен, а донације су се сматрале само чином који је претходио будућем браку (C.Th.3,5,2).⁷³ Увођењем овог правила Константин је одредио и прогласио веридбени поклон легалним актом, и то тако што, уколико би следио брак, предбрачно даривање је имало правну потврду, одно-

⁷⁰ Јустинијан је поштрио ранију забрану отуђења некретнина датих у мираз, а за случај враћања мираза увео је и генералну хипотеку над мужевљевој имовином, која је имала приоритет пред другима, макар и пре давања мираза насталим заложним правима. О томе: Romac, A. op.cit., str.169.

⁷¹ (lat. *donatio*-даровање, dar., *ante*-pre., *nuptiae*-svadba, brak), дар који је вереник давао верници очекујући да ће намеравани брак бити закључен....Током времена развило се правило да жена мора да донесе dos чија је вредност одговарала вредности донације ante nuptias. По Јустинијановом праву то је постало обавеза верениковог оца, исто онако како је обавеза давања мираза била обавеза оца вернице. Тиме је donatio ante nuptias била претворена у donatio propter nuptias, а временом су те донације биле изједначене са dos-ом. Опшириније: Romac, A.op.cit. str.166.

⁷² Вереници су могли да одреде да је донација неопозива у случају да не следи брак зато што је донатор раскинуо веридбу, али и у случају када је следио брак.

⁷³ Види: Astolffi, R., op.cit. str.

сно уколико није следио брак, поклон се поништавао (*et tacitum-matrimonium fuerit inscultum*). Дакле, ако до брака није дошло, постојала је могућност да се путем *causa data causa non secuta* тражи враћање предбрачног поклона.

У посткласичном периоду, била је изражена тежња за рести-туцијом предбрачног поклона у случају када веридба није довела до брака. У исто време, јавило се и мишљење Папинијана, који је указао на то да није био редак случај да је, у оном предбрачном поклону који је за циљ имао брак, лежао споразум по коме је донатор губио поклон ако би раскинуо веридбу без оправданих разлога.⁷⁴ Дакле, ако је донатор био тај који је одбијао брак, он је губио дар иако је можда имао оправдане разлоге да се не венча. И док је Папинијан признавао оправдане разлоге у случају одбијања брака, Константин, у тежњи да ограничи самосталност вереницима у поступку даривања, није поклањао пажњу разлозима који доводе до одбијања брака, чак и у оним случајевима када су ти разлози били оправдани. Ово је уједно била и општа карактеристика посткласичног даривања која га је чинила различитим у односу на поступак даривања у класичном праву. Напред наведена правила односила су се на случај када је даровање било учињено пре него што је дошло до раскида веридбе.

Нешто касније, 326. године, Константин је проширио горе поменуто правило, тако што је увео и примењивао опште правило по којем смрт вереника решава донације, без обзира на то да ли је вереник лице које је донатор или прималац поклона. Међутим, уз ово правило Константин је одмах указао и на његов изузетак који се је односио на ону ситуацију у којој је вереник након учињеног даривања љубио вереницу. Наиме, ако је након даривања уследио и пољубац,⁷⁵ а након тога је дошло до смрти вереника, односно донато-

⁷⁴ Највероватније да је, овај могли би смо га назвати феноменом, привлачио Папинијанову пажњу, највероватније из разлога што је раскидање веридбе само по себи врло често, давало повода непријатним расправама и гласинама.

⁷⁵ По правилу, веридба се славила путем размене пољубаца између вереника. Међутим, Константин је истицао да веридба може бити учињена и без пољубаца. Истог схватања био је и Јустинијан, који је разликовао веридбу са авансом без пољупца и веридбу са пољупцем без аванса. Исто схватање било је прихваћено и у византијском праву.

ра, онда је чињеница смрти само делимично погађала чин веридбе. Прецизније, у том случају верница је била само у обавези да врати половину поклона које је добила на име веридбе. Друга половина јој је остајала.

Овај изузетак од правила, само потврђује да је обичај пољупца давао живост концепцији веридбе, као наговештају и почетку брака, па се из тих разлога на њега гледало као на обавезујући акт, због којег се веридба није могла лако разрешити. Заправо, био је равн авансу, врсти веридбе уведене средином посткласичног периода, и имао је за циљ да произведе оне исте ефекте као и аванс, а то је да ефекте веридбе учини дефинитивним. Другим речима, римско право је било способно да прихвати обичај пољупца и да му прида важност у поступку предбрачног даривања зато што је био најважнији део концепта веридбе, чина који је претходио браку.⁷⁶

Из напред поменутог разлога Константин је, изједначавајући пољубац са авансом, дао значај пољупцу не само као делу ритуала употребљеном у циљу слављења веридбе, већ и као симболу који је „опомињао на будуће брачно уједињење“, и из тог разлога је фаворизовао његов пријем у званично (посткласично) право.

ЗАКЉУЧАК

На основу свега горе наведеног, може се закључити да је у римском праву институт *sponsaliae* (веридбе), почивао на два оснвна принципа, која су мање или више била наглашена у сва три периода развоја. У преткласичном периоду веридба је представљала спој два међусобно повезана елемента: веридбени однос је био уговорни, који је рађао обавезу ступања у брак и истовремено однос који није нужно захтевао да уговорне стране буду обавезно и вереници. Овако постављен и дефинисан предбрачни однос директно се супростављао оном који је настао у доба принципата, у којем се акценат стављао на вољу вереника, док је одржање овог другог принципа веридбе било мање важно. И док је право класичног периода истицало важност жеље и воље оба вереника, при том акцентујући важност

воље веренице за закључење будућег брака, право посткласичног периода негирало је слободу вереника на тај начин што се приликом чина веридбе, осим воље веренице, захтевало и постојање одобрења за закључење будућег брака, дато од стране њеног оца, тј. шефа породице, односно од стране мајке или родбине, а у случају непостојања сагласности између напред наведених лица и од стране судије. Ограничење слободе вереника, као једна од основних карактеристика посткласичног периода, која га разликује у односу на класични, имало је за циљ да спречи веренике да лако одустају од датих обећања и да их примора на закључење и поштовање устнове брака.

На крају, још једном сумирајући веридбу посткласичног, периода можемо закључити да је класична веридба представљала комбинацију принципа на којима је почивала веридба кроз целу римску правну историју: принцип по којем је веридба представљала обећање брака и принцип по којем је веридба означавала почетак брака. За разлику од њега, посткласично право, ограничавајући слободу вереницима приликом самог чина веридбе, на тај начин што је за реализацију веридбе било неопходно и одобрење шефа породице, фаворизовало је само други принцип веридбе, по којем је она била однос који је претходио браку. Наиме, полазило се од претпоставке да је брак на неки начин већ почео да постоји самим чином веридбе, па је одбијање да се брак склопи, у оваквим околностима било бесмислено.

Doc. Marija Ignjatović, LL.D.
Assistant Professor
Law Faculty, University of Niš

SPONSALIA IN THE ROMAN LAW

Summary

*Historically speaking, the issue of regulating engagement relations has always clearly reflected the spirit of the time. Although insufficiently developed at first, the awareness of the need to regulate prospective marital relations has been present since the ancient times. The evidence can be found in the preserved texts from the old codes of Ancient Mesopotamia and Ancient Greece, which emphasize the need for entering into engagement agreements in order to make the prospective spousal relationship legitimate. However, even though these ancient peoples were quite aware of the importance of the legal regulation of property relations between prospective spouses, this matter was first legally defined and regulated in the Roman Law within the legal rules pertaining to certain family law institutes, such as: **sponsalia** (engagement), **donatio ante nuptias** (giving presents to the bride prior to marriage), and **dos** (dowery).*

Keywords: *sponsalia* (engagement), *donatio ante nuptias* (gifts to the bride), *dos* (dowery), regulation of engagement and property relations of the engaged couple (fiancés)